

ISSN 2591-1201

LETNIK 1 • 2017 • ŠTEVILKA 1-2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor

ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija),

dr. Damjan Hancič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov

(Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina

(Slovenija), Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Italija)

Spletni naslov

www.scnr.si

Leto izida: 2017

Redakcija te številke je bila zaključena 15. 11. 2017

Lektoriranje in prevod povzetkov

Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Nonparel, d. o. o.

Naklada

300 izvodov

Letna naročnina

25 €

Cena posamezne številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 1 • 2017 • ŠTEVILKA 1-2

VSEBINA

Andreja Valič Zver
Novi slovenski reviji na pot

7

Razprave

Igor Grdina
Revolucionarji, zavezniki in sopotniki

11

Damjan Hančič
*Medvojno revolucionarno nasilje
– razlike in podobnosti*

45

Renato Podbersič
*Seznam žrtev revolucionarnega nasilja
na severu Primorske*

63

Jože Dežman
Tabuji padajo – učimo se dialoga

LTI – LINGUA TERTII IMPERII

IN LIT – LINGUA IMPERII TITI

89

Tamara Griesser Pečar
Značilnosti revolucionarnega sodstva

119

Mateja Čoh
Sodišče slovenske narodne časti: propaganda

139

Neža Strajnar
*Vzroki za izseljevanje s Primorskega v Italijo po
drugi svetovni vojni*

159

Jelka Piškurić
Med preteklostjo in sedanjostjo

O SPOMINIH NA SOCIALIZEM

173

Mirjam Dujo Jurjevčič
»Zasedena stanovanja«

189

Predstavitev zgodovinskih virov

Tomaž Ivešič
Skriti dokumenti Ivana Puclja

213

R a z p r a v e

Prejeto: 6. 9. 2017
1.01 Izvirni znanstveni članek

Dr. Jože Dežman¹

Tabuji padajo – učimo se dialoga

LTI – LINGUA TERTII IMPERII

IN LIT – LINGUA IMPERII TITI

Izvleček

LIT – Lingua Imperii Titi je deformiran jezik titoizma. Z njim je komunistična manjšina skušala obvladati večino. Ob primeru tabuiranih množičnih morišč in grobišč je v prispevku opozorjeno, da titoistična in titofilna elita skuša skrivati zločine titoizma, zato je bila tabuirana večina smrtnih žrtev druge svetovne vojne in revolucije. LIT je kot narodne heroje lažno izpostavil komuniste kot edine heroje partizanskega gibanja. LIT poudarja, da naj bi večina prebivalstva sledila titoizmu. A tabuiranih je bilo več kot pol smrtnih žrtev druge svetovne vojne in revolucije, titoizem je represiral več kot polovico prebivalstva. Pozabljeni pa so ostali tisti, ki so z nenasilnim uporom prispevali k zlomu titoizma. Kot

¹ Dr. Jože Dežman, univ. dipl. zgodovinar in filozof, muzejski svetnik, Gorenjski muzej Kranj, Tomšičeva 42, Kranj, jdmemores@gmail.com.

primer upora ogroženih kmetov je opisan upor kmetov v Srednji vasi v Bohinju.

KLJUČNE BESEDE: *Lingua Imperii Titi, lažne večine titoizma, nenasilni upor titoizmu*

Abstract

LIT—Lingua Imperii Titi is the deformed language of Titoism. With it, the communist minority tried to control the majority. In this article, it is emphasized on the examples of mass killing sites and graves that the Titoist elite is trying to conceal the crimes of Titoism, which is why most casualties of the Second World War and the revolution became taboo. LIT has falsely presented communists to be national heroes as the only heroes from the Partisan movement. LIT claims and emphasizes that a majority of the population followed Titoism. However, more than half of the casualties of the Second World War and the revolution became taboo, and Titoism repressed more than half of the population. Those who contributed to the fall of Titoism with non-violent resistance remained forgotten. The resistance of the threatened farmers in the village of Srednja vas in Bohinj is described as an example of the resistance of farmers.

KEY WORDS: *Lingua Imperii Titi, false majorities of Titoism, non-violent resistance against Titoism*

Kaj je večina in kaj manjšina? Za marsikoga v današnjem slovenskem prostoru, še vedno v tranzicijskem prehodu, odgovor ni sam po sebi umeven. Preverimo to trditev z razmeroma preprostim preizkusom. Oglejmo si naslednje pojmovne pare: ljubezen – sovraštvo, moč – nemoč, zmaga – poraz, žrtev – storilec, pravica – krivica, mir – vojna, resnica – laž, pogum – strah, odpuščanje – zamera, nenasilje – nasilje, svoboda – suženjstvo, prav – narobe, vestno – brezvestno.

Naj domnevam, da je za običajno človeško razumevanje sprejemljivejši levi pojem v teh parih. Torej bi lahko sklepali, da so večinsko sprejemljivi in da so tisti, ki zagovarjajo desne polarne pare, v manjšini. Vendar tako prostodušno izhodišče ni najboljše izhodišče za razumevanje nekaterih razmerij med večino in manjšino v slovenski družbi. Bili so namreč časi, ko si je komunistična manjšina prisvojila mnoge besede in jim vsilila svoje vsebine, poudarke, hotela z njimi podrediti večino.

Organiziranih komunistov je bilo ob začetku druge svetovne vojne manj kot odstotek prebivalstva, največ pa leta 1982, in sicer 126.000 ali 6,7 odstotka prebivalstva – zasedali pa so vse pomembne položaje v državi.²

Preganjani nemški Jud, lingvist Viktor Klemperer, je med drugo svetovno vojno v svojih zapiskih dokumentiral nacionalsocialistično totalitarno zastrupljanje jezika. Svoje zapise je objavil leta 1947 pod naslovom *Lingua Tertii Imperii* (dalje LTI). Skrbelo ga je, ko je spoznaval, kako je totalitarno izmalčenje jezika preživelo tretji rajh in nadaljevalo uničevalno poslanstvo. Še dolgo bo trajalo, kajti izginiti mora ne le nacionalsocialistično početje, ampak tudi nacionalsocialistično

2 Vasko Simoniti, »Permanentna revolucija, totalitarizem, strah«, v: *Temna stran meseca – kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990*, ur. Drago Jančar, Nova revija Ljubljana 1998, str. 27.

mišljenje, prepričanje, nacionalsocialistične miselne navade in njihovo gojišče: jezik nacionalsocializma.³

Ob nekaj primerih bom ilustriral, kako je titoizem skušal z novorekom ustvariti zaželene ideološko omejene pojme, ki jih je uveljavljal tako, da so usodno vplivali tako na svet mrtvih kot svet živih. Predlagam, da vzporedno s Klempererjevimi LTI vzpostavimo tematsko polje Lingua Imperii Titi (dalje LIT).

Grob

Pri LIT pa ne gre samo za jezik, ampak za cel sistem ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil.⁴ Posebej počasi se razkrajaja povsem sprevrženo razmerje med živimi in mrtvimi, med žrtvami in storilci, ki ga je v duše in pokrajino zarezal titoizem.

Strašen poseg v družbo in civiliziranost je bil titoistični napad na pravico mrtvih do groba in spomina. Zvezno ministstvo za notranje zadeve je 18. maja 1945 izdalo ukaz, ki ga je nato 12. junija 1945 ponovil slovenski notranji minister Zoran Polič in zahteval, *»da se takoj odstranijo /zravnajo z zemljo/ vsa pokopališča kakor tudi posamezni grobovi okupatorjev in domačih izdajalcev in tako izbriše vsaka sled za njimi«*.

Tine Hribar o dolgoročnih posledicah tega zločina nad svetostjo življenja in posvečenostjo mrtvih zapiše: *»Umor je zlo, za ubitega največje zlo; prepoved pokopa zamolčano ubitega je zlo, podvojeno zlo, saj preživeli svojci za mrtvim niti žalovati ne morejo; prepustitev nepokopanih in zamolčanih žrtev potom-*

3 Viktor Klemperer, *LTI: Notizbuch eines Philologen*, Reclam Verlag, Stuttgart 2015 (dalje Klemperer, *LTI*), Kindle Edition, od 57–58.

4 Jože Dežman, *»Sistem ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil – religijski temelj in režimski zgodovinski falzifikat titoizma«, v: Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino*, ur. Mitja Ferenc, Branka Petkovšek, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2006.

cem, ob rojstvu ničesar krivim, pa je skoraj nepredstavljivo zlo, hudodelstvo vseh hudodelstev.«⁵

Vztrajnost zanikanja tako zločina kot pravice do groba spremljamo kot eno stalnic slovenske kulturno-politične razprave do današnjega dne. Diareji iz leta 1991 lepo ilustrirata ta pristop, ki je značilen za LIT. Odkrivanje prikritih morišč in grobišč oz. po LIT »premetavanje kosti« je nadloga, sporoča prva. Druga pa, da tabuirani umorjeni niso bili ljudje.⁶

DIAREJA 1

DIAREJA 2

- 5 Tine Hribar, »Zločin brez zločincev«, v: Žrtve vojne in revolucije, ur. Janvit Golob et al., Državni svet Republike Slovenije, Ljubljana 2005, str. 151–165.
- 6 Tomaž Lavrič, Diareja 1988–2002, Mladina, Ljubljana 2002, str. 258, 266.

Iz naravnost nepregledne množice domačih in mednarodnih odzivov na odkritje mumificiranih trupel v rovu sv. Barbare v rudniku Huda jama 3. marca 2009 omenimo le to, napisano 13. aprila 2014: *»Prvih nekaj dni je celo Janez Stanovnik kolebal, neverjetno je bilo opazovati, kako si je iz dneva v dan izmišljal nove in nove legitimacije, vedno drugačne od prejšnje. Kar se je zgodilo potem, je usodno zarezalo v že tako krhko tkivo državljanskega soglasja v Sloveniji. Kot odgovor na odkritje v rudniku Huda jama in skorajšnjemu kolapsu nacional-komunistične mitologije, ki ga je povzročil, je sledila silovita kampanja rehabilitacije simbolne dediščine nekdanjega režima, ki – če odmislimo Rusijo in Belorusijo – dobesedno nima para v nekdanjih državah realnega socializma.«*⁷

Že omenjeni Janez Stanovnik je žrtve v rovu Sv. Barbare skušal podtakniti kar zahodnim zaveznikom: *»Nalogodajalci so bili Eisenhowerji, Churchilli, Coldwelli, Stalini in vsi komandanti vojske, ki je po vojni ta pobjo izvršila.«*⁸ Ponavljanje laži o Jalti, kjer naj bi se dogovorili tudi o vračanju protikomunističnih Jugoslovanov Titu, je del novoreka LIT. Na Jalti o Jugoslovanih niso govorili.⁹

Nekaj precej nasprotujočih si laži je o žrtvah v rovu Sv. Barbare v zadnjih letih izrekel Marko Vrhunec, ena je bila tale: *»V Teharjah je tudi nekaj ljudi pomrlo, posebej pri teh mlajših. Če so pa ti v Hudi jami, to niso izvensodno pobiti otroci, ampak so bili z materjo pa z očetom tudi otroci s Teharij in tudi drugi,*

7 Philopatridus, Huda Jama ali strategija spoštljivega molka, <https://kritikakonservativna.com/2014/04/13/huda-jama-ali-strategija-molka/>, 10. 10. 2017

8 Tomaž Bratož, Polemika. TV Slovenija, 9. marec 2009. <https://zlopamtilo.wordpress.com/2009/03/09/rtslovenija-polemika/>, 13. 7. 2017

9 Tamara Griesser Pečar, »Jaltska pogodba in izročitev beguncev Jugoslaviji maja 1945«, v: *Leto 1945 – 70 let potem*, ur. Marjan Maučec, Državni svet RS, Ljubljana 2015.

ki so pač tam umrli.«¹⁰ Zora Konjajeva je po pogrebu žrtev iz rova sv. Barbare zapisala: »Borci hercegovske brigade so v silni želji po maščevanju zaradi grozot, ki so jih pretrpeli prebivalci Hercegovine, pobili tudi civiliste, ki so se umikali z ustaši, in jih vrgli v Hudo jamo.«¹¹ Seveda v rov sv. Barbare niso vozili ne mrličev s Teharij ne padlih v boju – tudi take laži so sestavni del LIT. Vojne ujetnike in civiliste, verjetno Slovence in Hrvate, so pobijali v rovu sv. Barbare. Ne vemo, ali so jih pobijale enote z juga.¹²

Ta zbor častnih občanov mesta Ljubljana morbidno zaozkroži Svetlana Makarovič, ki svojcem umorjenih svetuje: »Naj izkopavajo in pokopavajo svoje na svoje stroške, če ne vedo, kje naj prižgejo svečo. Pravzaprav, če ne vedo, kam bi s svečo, naj si jo nekam vtaknejo.«¹³ Svojim častnim občanom se je pridružil tudi župan Zoran Jankovič, ki se je na prvomajski proslavi 2017 pridušal: »Zagotavljam vam, da v Ljubljani ne bo domobranskih spomenikov!«¹⁴ Tako Makarovičeva kot Jankovič prikažeta značilno izmikanje govorcev LIT pravu in civilizaciji. Jankovičeva prvomajska laž je nadvse prozorna, saj sta tako Brezarjevo brezno kot Kucja dolina, prvo morišče, druga pa grobišče blizu tisoč internirancev iz Škofovih zavodov v Šentvidu, med njimi tudi domobrancev, razglašena za kulturna spomenika. Poleg tega je ohranjenih nekaj domobranskih grobov na Žalah,

10 Ksenija Horvat Petrovčič, intervju z Markom Vrhuncem, Pogovori z znanimi osebnostmi, TV Slovenija 18. 5. 2015.

11 Zora Konjajeva, Zakaj se zaletavate v odprta vrata?, *Mladina*, 16. decembra 2016.

12 Mitja Ferenc, Mehmedalija Alić, Pavel Jamnik, *Huda Jama: skrito za enajstimi pregradami: poročilo 2*. Družina, Ljubljana 2012.

13 Katja Perat, Svetlana Makarovič. *Mladina*, 15. maja 2015.

14 Zoran Jankovič, Reporter, 2. maj 2017, <http://reporter.si/clanek/slovenija/video-jankovic-grmel-v-ljubljani-ne-bo-domobranskih-spomenikov-510075>, 23. 6. 2017.

domobransko grobišče je Orlov vrh, verjetno tudi grobišče za pokopališkim zidom v Šentvidu. Tudi domobrancem je posvečen spomenik vsem žrtvam vojn in z njimi povezanega nasilja.¹⁵

Politični samomor je storil predsednik RS Danilo Türk z izjavo, da je odkritje morišča in grobišča v rovu sv. Barbare v primerjavi z 8. marcem, dnevom žena, drugorazredna tema, dodal pa je še: »*Politične manipulacije okrog tega so (drugorazredna tema – op. p.)*.«¹⁶

Vendar »politične manipulacije« okrog žrtev niso drugorazredna tema. So prvorazredna tema, saj nam pokaže vso civilizacijsko in moralno zavrženost titoizma. Titoizem je gradil svojo premoč predvsem s »političnimi manipulacijami« okrog žrtev. To nam odlično ilustrirajo tako Türk kot tudi omenjeni častni občani in župan Mestne občine Ljubljana.

Republika Slovenija zaradi zločinov zoper človeštvo v kriminalistični akciji Sprava preganja zločince, ki so po končani vojni na ozemlju Slovenije umorili verjetno okoli 100.000 vojnih ujetnikov in civilistov. Republika Slovenija je dolžna po mednarodnih konvencijah raziskati in urediti grobove žrtev, te dolžnosti so zapisane tudi v slovenski zakonodaji. Zato tako omenjeni govorci, ki skušajo uveljavljati LIT, dejansko napadajo pravni red Republike Slovenije in mednarodno pravo.¹⁷

15 Situla – register kulturne dediščine (dalje Situla), <http://rkd.situla.org/>; Geopedia – prikrita vojna grobišča (dalje Geopedia, *Prikrita vojna grobišča*), <http://portal.geopedia.si/sloj/metapodatki/7387>, 13. 7. 2017.

16 Danilo Türk, Izjava predsednika v zvezi z žrtvami v Hudi Jami in mednarodnim dnevom žensk, Trbovlje, 8. marec 2009, <http://www2.gov.si/up-rs/2007-2012/turk-slo-arhiv.nsf/dokumentiweb/9ECAC491E64BF-1CEC125757400402231?OpenDocument>, 22. 7. 2017.

17 Tako Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki, sklenjena v Ženevi dne 12. avgusta 1949, določa: »*Da bi lahko grobove vedno odkrili, naj vse podatke o pokopih in grobovih popiše služba za grobove, ki jo ustanovi država, ki skrbi za vojne ujetnike. Seznam grobov in podatki o vojnih ujetnikih, pokopanih na pokopališčih ali kje drugje, naj bodo posredovani*

Glede na to, da za svoj sovražni govor dobivajo veliko prostora v medijih in da v javnem prostoru s takimi in podobnimi izjavami nastopajo številni govorniki, se sprašujemo, ali so ti ljudje manjšina ali večina. Nedvomno pa smo lahko tako kot Klemperer v primeru LTI tudi mi ob trdoživem ohranjanju LIT zaskrbljeni, da so tako ekstremna stališča še vedno tako agresivno prisotna.

Toda dolgoročni pregled spreminjanja razmerij v slovenski družbi kaže, da nasproti LIT vse bolj vzpostavljajo argumentirana stališča in tudi ukrepi Republike Slovenije. V tem procesu je vse jasnejše, da je komunistična manjšina v svojem skrunjenju smrti oskrnila tudi smrtne žrtve partizanske strani, na katere se sicer pri ohranjanju svoje memorialne diktature znova in znova sklicuje. Partizanski spomeniki bodo morali skozi temeljito raziskavo in revizijo, saj so mnogi daleč od resnice. Omenimo nekaj primerov. O »enoti kulturne dediščine« 28237 v Registru nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije piše, da naj bi bil spomenik v gozdu med Rogozo in Miklavžem »posvečen 120 ustreljenim zajetim partizanom in talcem XIV. divizije«. ¹⁸ Druga verzija iz časa druge Jugoslavije: »V gozdu je spomenik na skupnem grobišču žrtev, pobitih leta 1945.« ¹⁹ V registru vojnih grobišč pa piše, »da sta bili v Rogozi leta 1945 izvedeni dve eksekuciji s po 20 žrtvami. V tretjem grobišču so pokopani pripadniki tuje SS-divizije, obsojeni na smrt zaradi drugih deliktov (plenjenja, divjanja itd.)«. ²⁰ Roman Leljak pa kot žrtve na tem morišču in

sili, katere pripadniki so bili ti vojni ujetniki.« Obveznost RS, da pokoplje mrtve, pa določata Zakon o vojnih grobiščih (2003) in posebej Zakon o prikritih grobiščih in pokopu žrtev (2015).

¹⁸ Situla.

¹⁹ Drago Novak, *Vodnik po partizanskih poteh*, Založba Borec, Ljubljana 1978.

²⁰ Geopedia, *Prikrita vojna grobišča*.

grobišču navaja pripadnike »Prve domobranske polkovnije, 9. domobranske hrvaške divizije«. ²¹

Da bomo morali nekatere grobove raziskati z arheološko metodo in si prizadevati za identifikacijo žrtev, nakazuje primer pokopanih 51 ustreljenih talcev, imensko znanih, in 64 neznanih partizanov. V evidenci vojnih grobišč je namreč zaznamek: »Po nekaterih podatkih naj bi bil to le spomenik, grobovi pa naj bi bili v bregu na nasprotni strani ceste. Natančno lokacijo grobišča bo potrebno še raziskati.« ²²

Na Goreljku na Pokljuki je spominska plošča, posvečena »79 borcem 3. bataljona Prešernove brigade, padlim 15. 12. 1943 v spopadu z nadmočnim nemškim okupatorjem«. Dejansko je v spopadu padlo 36 partizanov, deset ujetih so pozneje ustrelili kot talce, 40 pa jih je spopad preživel. Pa tudi padle, vsaj domačine, so pokopali v družinske grobove.

Za partizanski svet mrtvih oz. državno dokumentacijo o njem je bil usoden Zakon o vojnih grobiščih, v katerem je določeno, da se »za vojna grobišča ne štejejo posamični grobovi ali grobnice oseb po tem zakonu, ki so na civilnih pokopališčih, ali posamični grobovi ali grobnice izven civilnih pokopališč, kjer so pokopane osebe iz 2., 3. in 4. člena tega zakona, če zanje skrbijo sorodniki pokopanih«. ²³ Nič manj pa tudi novela tega zakona iz leta 2009, ki je črtala tole določbo iz leta 2003: »Vojna grobišča so tudi izpraznjena grobišča ali grobovi posmrtnih ostankov

21 Igor Kršinar, Neverjetno! Pristojni ne vedo, čigava trupla ležijo pod spomenikom v Rogoškem gozdu, Reporter, 15. 6. 2017, <http://reporter.si/clanek/slovenija/neverjetno-pristojni-ne-vedo-cigava-trupla-lezijo-pod-spomenikom-v-rogoskem-gozdu-517975>, 23. 7. 2017.

22 Arhiv Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve RS – register vojnih grobišč.

23 Zakon o vojnih grobiščih. Uradni list RS, št. 65/2003.

oseb, na katerih so ohranjena avtentična nagrobna spominska znamenja (kenotafi) ter spominska obeležja.«²⁴

Če partizansko mesto mrtvih nikoli ni bilo urejeno, sedaj razpade. Tako se državni organi ne bodo zanimali za spopad Prešernove brigade na Žirovskem vrhu. Tam stoji skromno spominsko obeležje v »spomin padlim borcem NOB na Žirovskem vrhu«. Prešernova brigada je tam na začetku avgusta 1943 izgubila 44 mrtvih in 93 ujetih partizanov ob dveh padlih okupatorjih. Izgube so posledica partizansko-nemških pogajanj. To sramoto so na partizanski strani tabuirali. Posledica je, da nimamo ne označenega kraja spopada niti države ne briga, kje so mrtvi pokopani.²⁵

Ideja Spomenke Hribar iz leta 1983 o skupnem spomeniku žrtvam je doživela svojo uresničitev s spomenikom »žrtvam vseh vojn iz z njimi povezanega nasilja«²⁶ šele leta 2017. Zahodne demokracije urejajo svoja mesta mrtvih tako, da skušajo urediti grobove in evidence, kje so njihove vojne žrtve. To Slovenijo šele čaka. Pobude v tej smeri so od leta 2003 in jih ponavljamo.²⁷

Če smo lahko osupli, da titofilna stran ne ureja večine grobov žrtev partizanskega gibanja in okupatorjevega nasilja, pa smo prav tako osupli nad neaktivnostjo in počasnostjo odzivanja tistih, od katerih bi pričakovali, da bodo po svojem civilizacijskem okviru (krščanstvo) kot tudi po svojem angažmaju (protikomunizem) med svoje prioritete cilje uvrstili tudi pokop mrtvih, ki padejo v spopadih s komunistično vojsko oz.

24 Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o vojnih grobiščih (dalje ZVG-A, št. 72/2009). Uradni list RS, št. 72/2009.

25 Jože Dežman, *Revolucija in božja njiva*. Družina – priloga *Slovenski čas*, januar 2017.

26 ZVG-A, št. 72/2009.

27 Jože Dežman, *Slovenija Antigona*. Družina – priloga *Slovenski čas*, marec 2017.

jih titoizem umori. Tako kot je pravna strategija laične strani (obelisk Spomenke Hribar) temeljila na tem, da bi posmrtno ostanke pustili tam, kjer so, tako so tudi zastopniki krščanskega protikomunističnega kroga gradili predvsem na simbolnih dejanjih, farnih spominskih ploščah in spravni obredih. Mrtvih niso pokopali. Posledica je, da so v registru vojnih grobišč in registru nepremične kulturne dediščine grobovi le okoli 20.000 slovenskih žrtev prve in druge svetovne vojne z ozemlja današnje Republike Slovenije (in le nekaj grobišč tabuiranih žrtev). To so predvsem žrtve, ki jih je titoizem priznaval kot vredne spomina in groba. Zakon o vojnih grobiščih je iz teh evidenc črtal okoli 20.000 družinskih grobov. Tudi to so bili predvsem grobovi režimsko priznanih žrtev. Ker je bilo teh več kot 50.000, je bila tudi večina teh žrtev »izbrisana«.

Če upoštevamo, da je bilo vseh žrtev prve in druge svetovne vojne več kot 135.000, Republika Slovenija v svojih registrih vodi grobove le 15 odstotkov žrtev. To je manjšina, ki je velika sramota za Republiko Slovenijo. Zahodne države skrbijo za večino grobov žrtev prve in druge svetovne vojne.²⁸

LIT in junaštvo

Klemperer poudarja, da sta bila pojem in besedni zaklad herojstva v dvanajstih letih tretjega rajha vedno bolj in izključno omejena na vojaški pogum, na zaničevanje smrti v kakršnem koli bojevanju. Bojevitost je na splošno označevala življenjske položaje, v katerih se izkaže zagrizeno, nepopustljivo vztrajanje, volja ali v obrambi ali v napadu. Heroizem je Klempererju toliko čistejši in pomembnejši, kolikor tišji je, kolikor manj občinstva ima. Zato očita nacionalsocialističnemu pojmu juna-

²⁸ Jože Dežman, Zakon za vojna grobišča, Družina – priloga *Slovenski čas*, september 2017.

štva dekorativnost, njegovo bahaštvo njegovega nastopa.²⁹ Tudi v LIT so razvili podobno povečevanje herojstva, ki traja še dandanes. Po tem pojmovanju naj bi komunistično partizansko gibanje imelo za sabo večino prebivalstva. Omenimo Martina Premka, ki v Dražgošah bojevito izziva, da je »velika večina Slovencev /.../ takrat sovražila fašiste in naciste ter njihovo nasilje. Skupaj z nemškimi silami, če pogledamo natančno, se je med vojno boril le dober odstotek prebivalstva, ki se je priključil domobrancem«.³⁰ Podoben argument »večine« uporabi tudi Premkov mentor Božo Repe v opredeljevanju do legitimnosti t. i. kočevskega procesa: »Partizanska oblast, slovenska in jugoslovanska, je bila legitimna, ker jo je priznavala velika večina slovenskega naroda.«³¹

»En odstotek prebivalstva« in »velika večina slovenskega naroda« sta seveda značilna za prisvajanje zgodovine v duhu LIT. Dejansko je bilo v Sloveniji v okupatorskih armadah in protikomunističnih enotah več moških kot v partizanski vojski. Medtem ko je bilo partizanov okoli sto tisoč, je bilo samo mobilizirancev v nemško vojsko in vermanšaft več kot partizanov. Potem pa so bili tu še mobiliziranci v italijansko in madžarsko vojsko ter protikomunistične enote. Že samo domobrancev je bilo precej več kot 20.000, samo smrtnih žrtev med njimi je bilo več kot en odstotek prebivalstva. Torej je bilo v okupatorskih uniformah skoraj deset odstotkov »slovenskega naroda«. Partizanske izgube se ocenjujejo na manj kot 30.000. Padlih in umorjenih Slovencev v okupatorskih vojskah in protikomuni-

29 Klemperer, *LTI*, od 143–150; od 165–175.

30 Martin Premk, *Govor v Dražgošah 8. januarja 2017*, <http://www.svobodnabeseda.si/govor-dr-martina-premka-drazgose-8-januar-2017/>, 5. 5. 2017.

31 Peter Lovšin, Ranka Ivelja, Edinstveni primer priznanja partizanskega vojnega sodišča, *Dnevnik*, 5. junija 2017.

stičnih enotah je bilo več kot 30.000. Torej jih je bilo več kot partizanov in več kot dva odstotka prebivalstva.³²

»Večina slovenskega naroda« na partizanski strani je torej propagandna izmišljotina v duhu LIT. Tudi drugod v Jugoslaviji je bilo partizansko gibanje pretežni čas vojne v manjšinskem položaju.³³

Tudi dejstvo, da so po vojni komunistične oblasti tabuirale več kot polovico žrtev, kaže, da gre pri poudarjanju partizanskih večin bolj za bojevitost LIT kot zgodovinsko resničnost. Če je titoizem štel okoli 46.000 priznanih žrtev vojne (»padli borci, talci in žrtve fašističnega nasilja«), je danes v popisu žrtev vojne in revolucije okoli 100.000 žrtev. Torej je bilo že po kriterijih SORRI »nepartizanskih« več kot tri odstotke prebivalstva oz. več kot 50 odstotkov smrtnih žrtev druge svetovne vojne in revolucije. Ker pa so po vojni sorodnike tabuiranih smrtnih žrtev diskriminirali, segregirali, stigmatizirali, je to prizadelo več sto tisoč ljudi. Torej je sam režim kot nepripadne partizanstvu obravnaval ne »en odstotek prebivalstva«, ampak več deset odstotkov.

Značilno za LIT je, da tako o lastnih kot sovražnih izgubah običajno pretirava. Lastne skriva, sovražnikove množi s pogosto povsem domišljijjskimi večkratniki.

32 Monika Kokalj Kočevar, *Gorenjski mobiliziranci v nemški vojski 1943–1945*. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta, Maribor 2016; Nataša Nemeč, »Osnutek popisa vojakov slovenskega rodu (z upoštevanjem morebitnih vojakov hrvaškega in furlanskega rodu), ki so izgubili življenje kot mobiliziranci v italijansko vojsko od 10. junija 1940 do 8. septembra 1943«, v: *Fašizem in Slovenci – izbrane podobe*, ur. Jože Dežman, Mohorjeva, Celovec 2009; Vida Deželak Barič, »Smrtne žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem in notranji obračun«, v: *Odstiranje zamolčanega*. Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2013.

33 Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb 1999.

Ocenimo učinke partizanske bojevitosti skozi podatke o okupatorjevih izgubah. Nemške izgube v Jugoslaviji do avgusta 1944 so bile komaj okoli 14.000 padlih in pogrešanih, italijanske pa okoli 16.000.³⁴ Nemška zveza za oskrbo vojnih grobov ocenjuje vse nemške izgube v drugi svetovni vojni v nekdanji Jugoslaviji na 113.800. Od teh jih je poimensko znanih 73.000. Ker je bilo več kot 70.000 nemških vojnih ujetnikov umorjenih oz. so umrli v ujetništvu po drugi svetovni vojni, je med vojno padlo okoli 40.000 pripadnikov nemških sil, večina pa po vdoru Rdeče armade v Jugoslavijo.³⁵

*Nemške in italijanske izgube
v Jugoslaviji do avgusta 1944*

Izgube od avgusta 1944	Padlih	Pogrešanih	Skupaj
Nemški okupator	10.300	3800	14.100
Italijanski okupator	10.631	5470	16.101
Skupaj	20.931	9270	30.201

Po nemških podatkih je do konca leta 1944 v Sloveniji padlo okoli 2700 pripadnikov nemških sil, v letu 1945 do maja še več

34 Klaus Schmieder, *Partisanenkrieg in Jugoslawien 1941–1944*, E.S. Mittler & Sohn, Hamburg 2002, str. 589.

35 *Informationen zu unserer Arbeit im Ost-, Mittel- und Südeuropa*, Volksbund Kriegsgräberfürsorge, Kassel 2015.

kot 2500, od junija 1945 do 1950 pa še več kot 800. Za več sto žrtev ni datuma smrti.³⁶ Slovenski partizani so v spopadih med vojno pobili manj okupatorjev, kot so pobili neoboroženih Slovencev. Samo slovenskih civilistov pa so partizani pobili med vojno več kot 4200, skoraj vse brez sojenja.³⁷

Po vojni je bil v dveh mesecih umorjen več kot odstotek prebivalstva Slovenije, v Jugoslaviji pa število umorjenih Jugoslovanov dosega skoraj 250.000 ali več kot 1,5 odstotka prebivalstva, z nemškimi vojnimi ujetniki pa več kot 300.000.³⁸

Umorjeni potem, ko partizanske in sovjetske enote zasedejo Jugoslavijo

Umorjeni po »osvoboditvi«	Število umorjenih
Slovinci	> 15.000
Srbi	<> 40.000
Črnogorci	> 5000
Hrvati in Bošnjaki	<> 100.000

36 *Namenbuch Slowenien*. Volksbund Kriegsgräberfürsorge, Kassel 2016, 3. izd..

37 Tadeja Tomiňšek Čehulić, Partizansko sodstvo v Sloveniji med drugo svetovno vojno: kaznovalna politika in vprašanje smrtnih kazni. *Prispevki za novejšo zgodovino* 2009, št. 2, str. 83–94.

38 Slovenski popis smrtnih žrtev, ki jih umori titoizem potem, ko trajno zasede ozemlja, je najnatančnejši, za druge podatke sem se pogovarjal z Martino Grahek Ravančič, Vladimirom Geigerjem in s Srđanom Cvetkovićem. Podatke o nemških izgubah sem povzel po nemških podatkih.

Nemška manjšina	> 70.000
Nemški vojni ujetniki	<> 70.000
Druge narodnosti	<> 10.000
Skupaj	<> 310.000

Slovenske partizanske »herojske večine« lahko povzamemo v naslednje trditve, ki kažejo dejanske bojne učinke partizanskega gibanja:

- Slovenski partizani pobijejo več neoboroženih Slovencev kot okupatorjev v boju.
- Slovenski partizani pobijejo veliko več neoboroženih kot oboroženih ljudi.
- Slovenski partizani pobijejo veliko več ljudi po koncu vojne kot med njo.

To so dejstva, ki povsem zanikajo trditve LIT, kot so omenjene Premkove in Repetove. Vendar pa bi mnogi v Sloveniji ta dejstva težko sprejeli. Če bi te tri trditve dali na potrditev na referendumu kot vprašanja, na katera naj vprašani odgovorijo glede teh trditvev z da ali ne, ali bi večina odgovorila z da? Verjetno bo do takega izida preteklo še nekaj časa.

LIT, narodni heroji in fanatizem

Posebno sprevrženo je pojmovanje herojstva, ki ga je LIT vsilil z ordenom narodnega heroja. Odlikovani so bili predvsem komunisti, pa čeprav je bilo med prebivalstvom Slovenije do

konca druge svetovne vojne okoli 85.000 smrtnih žrtev, od tega je bilo komunistov približno 5000 ali kakih šest odstotkov. Nasprotno pa je bilo med 172 slovenskimi narodnimi heroji skoraj 97 odstotkov članov komunistične partije. Tako je revolucionarno v LIT prevladalo nad narodnoosvobodilnim.³⁹

Klemperer se sprašuje, ali spada rod junaških besed v LTI? Da, ker so na gosto posejane in so značilne za vsesplošno lažnivost in surovost nacionalsocialističnega. Z anekdoto ponazori še eno plast junaškega v LTI. Decembra 1941 je prišel k njemu Jud Paul Kreidl ves žareč. Prebral je vojno poročilo in dojel, da gre rajhu v Afriki slabo. Da pišejo »naše junaško boreče se enote«. In potem se je tak junaški boj še pogosto ponavljal. Klemperer poudari, da je bil LTI navezan tudi na fanatizem kot pozitiven pojem. Nacionalsocializem je utemeljen na fanatizmu in z vsemi sredstvi so vzgajali k fanatizmu. Fanatično je bila beseda s presežniki. Pomenila je več kot pojmi pogumen, požrtvovalen, vztrajen, natančen. Fanatično je v sebi združilo vse te odlike. Vodji so izrekli »fanatične prisege« ali »fanatično zvestobo«. Nato je z vojno prišla »fanatična vera v končno zmago«. Fanatično do konca.⁴⁰

V jugoslovanskem primeru je LIT, bolj ko se je samoupravna Jugoslavija potapljala, bolj in bolj prisegal na »revolucionarni proces, ki nima stalne oblike, pač pa se še vedno razvija in dopolnjuje z novimi idejami in dejanji milijonov delovnih ljudi Jugoslavije. To je samoupravljanje!«. ⁴¹

39 Jože Dežman, »Heroji vojne in revolucije«, v: *Heroji in slavne osebnosti na Slovenskem*, ur. Božidar Jezernik, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2013, str. 115–135; Jože Dežman, *Partija, armada, proletariat, revolucija*. Zloženska k razstavi Heroji revolucije v vojni in miru, Gorenjski muzej, Kranj.

40 Klemperer, *LTI*, od 198–208; od 1121–1130.

41 *Litostroj – 30 let samoupravljanja*, Litostroj, Ljubljana 1980.

Po Titovi smrti so fanatično ponavljali: »Za Titom Tito!« Pa vendar ni pomagalo. Toda tudi za LIT velja, kar Klemperer pravi za LTI. Fanatizem kot ključni pojem nacionalsocializma je z razpadom režima izginil. Lahko pa sklepamo, da je dejansko preživel – namreč zamegljeno, ker se je ohranilo duševno stanje, ki je blizu zločinu in boleznim ter so ga v dvanajstih letih tretjega rajha smatrali za najvišjo krepost.⁴²

Heroizem potrpljenja, odpuščanja in nenasilnega upora

Za Klempererja je dejansko junaštvo na strani tistih, ki jih je nacionalsocializem zatiral. Tako omeni pogum Nemk, ki se niso hotele ločiti od svojih mož (Judov) in so z njimi delile vse trpljenje, pomanjkanje, zaničevanje ... In pogum drugih žrtev. Kakšen stoicizem, kakšna samodisciplina sta bila potrebna, da so se zgarani, izkoriščani, obupani vedno in vedno znova zravnali. Kaj je bilo v vsem trpljenju takega, da so ljudje ostali trdni, da so opogumljali druge, da so verjeli, da bo prišel dan, da imajo dolžnost, da ta dan dočakajo, tudi če so povsem osamljeni, kljub skupnemu sovražniku in usodi in kljub enaki skupinski govorici – to je herojstvo nad vsakim junaštvom.⁴³

Do takih sklepov o junaštvu žrtev, ki so morale dolga leta prenašati najhujše tragedije, krivice in so ohranile zdravo pamet ter odpustile, sem prišel ob preučevanju žrtev titoizma in njihovih svojcev tudi sam.⁴⁴

42 Klemperer, *LTI*, od 1151–1155.

43 Klemperer, *LTI*, od 188–195.

44 Jože Dežman, *Moč preživetja – sprava z umorjenimi starši*. Mohorjeva, Celovec 2004; Jože Dežman, *S spravno ljubeznijo iz rdeče ledene dobe*. Celovec: Mohorjeva 2005; Jože Dežman, *Ni bilo lahko, a smo stali in obstali: Titoizem – poraz nasilja* (dalje Dežman, *Ni bilo*), Mohorjeva, Celovec 2015.

Pripis o razrednem boju

Tako za stalinistično kot samoupravno fazo titoizma je bilo značilno, da je z različnimi sredstvi potekal razredni boj, v katerem je novi razred komunistične elite s sopotniki uničeval najrazličnejše sovražnike. Permanentna revolucije je bila vojna proti zasebni lastnini in zasebni gospodarski ustvarjalnosti, vojna proti veri in cerkvam, vojna proti kmetstvu ... Razsežnost te posebne vojne je ostala zakrita, ker niso dovolj znane ne njene žrtve ne njeni storilci. To kapilarno nasilje velja preučiti, da se zavedamo bremen zgodovine in njihovih dolgoročnih posledic.

Kmetje so bili večina prebivalstva, ki je bila deležna silovitih napadov komunistične manjšine. Omenimo nekaj ukrepov, ki so usodno uničevali slovensko kmetstvo:

- april 1945: Zakon o pobijanju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže – zakon je bil delno spremenjen in dopolnjen julija 1946 in se je uveljavil kot *Zakon o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže*;
- 1945–1951: obvezni odkupi in oddaja pridelkov;
- 1945–1948: racionirana preskrba;
- avgust 1945: Zakon o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo;
- december 1945: Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji;
- julij 1946: Splošni zakon o zadrugah;
- 1946: revizija izvedbe agrarne reforme;
- pomlad 1947: izgon prebivalstva z obmejnih predelov ob meji z Avstrijo;
- 1948–1952: zagotovljena preskrba in vezane cene;

- januar 1949: Resolucija o osnovnih nalogah partije na področju socialistične preobrazbe vasi in pospeševanja kmetijske proizvodnje;
- 1949: kmečke partijske komisije;
- maj 1949: Temeljni zakon o kmetijskih zadrugah;
- 1949: deagrarizacija;
- 1949–1951: kulaški procesi;
- 1951–1952: odprava administrativnih ukrepov na področju kmetijstva;
- maj 1953: zemljiški maksimum.

Zasebnega kmeta se je omejevalo tudi z drugimi, manj nasilnimi metodami.

Vodilni zločinci nad slovenskim kmetom so bili: Edvard Kardelj, avtor »socialistične politike na vasi«; Janez Hribar, minister za poljedelstvo/minister za kmetijstvo in gozdarstvo (1945–1947), minister – predsednik sveta za kmetijstvo in gozdarstvo (1951), predsednik Kmečke partijske komisije pri Centralnem komiteju KPS; Jože Levstik, minister za kmetijstvo (1947–1950); Viktor Avbelj, minister – predsednik sveta za kmetijstvo in gozdarstvo (1951–1952); Ivan Maček, začasno je opravljal posle predsednika Sveta za kmetijstvo in gozdarstvo (1952–?); Vlado Krivic, predsednik Kmečke partijske komisije pri Centralnem komiteju KPS; Franc Popit, predsednik Kmečke partijske komisije pri Centralnem komiteju KPS.⁴⁵

Titoizem je s svojimi revolucionarnimi eksperimenti silil kmetstvo v kršenje, v upor, ki je bil boj za obstanek. Obseg

45 Mateja Čoh Kladnik, »Preganjanje kmetov v Sloveniji med letoma 1945 in 1955«, v: Jože Dežman, ur. *Le vkup, le vkup, uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upor v Sloveniji 1945–1955* (dalje Dežman *Le vkup*), Mohorjeva, Celovec 2011; Mateja Čoh Kladnik, *Kulaški procesi v Sloveniji med letoma 1949 in 1951*. Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2012.

kršenja neživiljenjskih in izkoriščevalskih predpisov je bil ogromen. Na primer: »Po cenitvi je bilo samo v letu 1950 do septembra v vaseh na črno zaklanih od 16.000 do 20.000 glav goveje živine, od tega najmanj 14.000 telet.« Tudi če upoštevamo, da so bili med tistimi, ki so ilegalno klali živino in na črno preprodajali meso, taki, ki so to počeli večkrat, pa vendar lahko sklepamo, da je veriga storilcev (od lastnikov do mesarjev, prekupčevalcev in potrošnikov) štela vsaj desetkrat toliko ljudi, kot je bilo ilegalno zaklanih živali.

Ali niso ljudje na ta način protestirali proti izkoriščevalskemu režimu? Ali ni to kmečki upor, ki je bil pozabljen, zamolčan? Ali ni to upor zaradi lakote in bede, ki jo generira nora politika?⁴⁶

Vrsta spopadov kaže, kako silovit je bil kmečki upor. Omenimo en primer. Če ni drugače navedeno, so navedbe iz arhiva Krajevnega ljudskega odbora Srednja vas v Bohinju. Vsi navedeni citati so iz arhiva Krajevnega ljudskega odbora Srednja vas – Češnjica.⁴⁷

27. junija 1949 je pogorela Srednja vas. Zgorelo je 45 hiš ter 124 hlevov in drugih gospodarskih zgradb. Na »masovnem sestanku« krajevnega ljudskega odbora 3. julija je Stane Mikuš govoril o klevetniškem informbiroju in zagotovil, »da mi vsi skupaj in naša oblast ne strmi za tem, da bi silila ljudi v zadruge, pač pa jim nudi s skupnim delom, to je v času obnove, da bi se čimveč in čimpreje lažje obnovila celotna vas«. Drugi govorec pa je povedal, da se pogorelci razburjajo, ker »bo vsak lastnik imel lahko svoj lastni hlev za 1 ali 2 goved in za ostalo živino pa

46 Jože Dežman, »Le vkup, le vkup«, v: *Le vkup, le vkup, uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upor v Sloveniji 1945–1955*, ur. Jože Dežman, Mohorjeva, Celovec 2011, str. 96–198.

47 Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota za Gorenjsko, SI-ZAL-RAD-35, t. e. 74 Požar in obnova vasi, t. e. 75 Prijava škode zaradi požara, t. e. 76 Popis materialne škode zaradi požara.

skupni večji hlev ...» Pripomnil pa je, »da bodo dobili vso pomoč v materialu in delovni sili tisti, ki bodo skupno obnavljali vas po regulacijskem načrtu«.

6. julija je predsednik KLO povedal, *»da posamično ne bo noben prejemal gradbenega materiala in prav tako potrebnega kredita. Potem je tudi važno, da resnično toliko časa obdelujete vsa dela na polju in drugod s skupnimi sredstvi«.*

V Slovenskem poročevalcu so 11. avgusta 1949 v članku na naslovnici *Iz ruševin v novo življenje* napovedali, da bodo namesto požgane Srednje vasi zgradili kolhozno vas: *»Celotna vas bo zgrajena tako, kot to zahtevajo potrebe našega zadružnega socialističnega kmetijskega gospodarstva. Kajti vsak dan se socializem na naši vasi krepi. Vsak dan se število zadrušnikov večja. Kakšna naj bo torej nova vas? Socialistična, zadružna, s skupnimi hlevi in gospodarskimi poslopji, z zadružnim domom in tako dalje.«* Potem so na eni strani pripravili *»izvršilni načrt stanovanjskega naselja«.* Zarota se je nadaljevala. Na sestanku komisije, ki je *»obravnavala vprašanja gospodarske ureditve Srednje vasi v Bohinju«,* so 11. novembra 1944 obravnavali *»primerno mesto za postavitev novega kmetijskega gospodarskega obrata in v tej zvezi po možnosti tudi že zakoličiti nov goveji hlev, ki naj bi se zgradil še v letošnjem letu«.*

Prvi gospodarskih obrat bi stal na jugovzhodni strani Srednje vasi, drugi na vzhodni strani vasi Češnjica, tretji med Staro Fužino in Studorjem. *»Vsi trije gospodarski obrati bi bili povezani pozneje v eno kmetijsko obdelovalno zadrugo s sedežem verjetno v Srednji vasi, ki hkrati leži osrednje v tej dolini.«* Tisočletno planšarijo so odpravili na kratko: *»Sedanji način gospodarjenja in izkoriščanja planin, pripadajočih tem vsem, ne ustreza pogojem socialističnega gospodarjenja.«*

Na masovnem sestanku vseh pogorelcev Srednje vasi 23. marca 1950 so številni že ugovarjali:

- Jožef Žvan: »se ne strinja s stanovanjskimi hišami dvojčki«.
- Lovro Žvan: »da je škoda uničevati tamkajšnjega zemljišča za nova selišča«.
- Martin Pekovec: »je hudo kritiziral napram izdanim načrtom ter pripovedoval, naj se neodgovarjajoči regulacijski načrti vrnejo nazaj. /.../ je sam priznal oziroma trdil, da je to način umetnega vključevanja v Kmet. obdelov. zadrugo«.
- Janez Cvetek: »da se zavarovalnina in vsi prispevki ter material razdeli med posameznike – pogorelce, in so se tudi nekateri strinjali s tem«.

»Tov. Sodja Lovrenc /.../ je dal vprašanje, na kakšen način da je on ločen pri vseh dajatvah oziroma pri vseh prispevkih, kateri so se zbrali in oddali v pomoč pogorelcem Srednje vasi. Tov. predsednik KLO mu je obrazložil, da mu ne pripada nobena pomoč od strani OF in množičnih organizacij, ker ni podpisal, da se strinja za skupno obnovo.«

Oblasti so stopnjevale pritisk tudi z aretacijami vodilnih Srenjanov: *»Pripomnila je svoje težkoče Hodnik Ivana glede svojega moža, kateri je skupno zaprt s tov. Hodnik Janezom v Ljubljani. Proti temu, ko jih sodišče še ni dalo k razpravi, so vsi navzoči protestirali ter zahtevali, da naj se to čimpreje uredi. Prav tako so (sta – op. p.) zahtevali obe ženi zaprtih mož.«*

7. maja 1950 so uporni pogorelci sklicali sestanek. Zahtevali so, da naj novi gradbeni odbor zahteva čimprejšnji začetek obnove. Trije člani naj gredo v Ljubljano *»radi napredka obnavljanja pogorele vasi in da zavrnejo načrte, katere niso ljudstvu po volji. Predvsem zaradi dvojčkov, vesti in podiranja zidu, kateri je še ostal na pogorišču ob ognju. Pogorelci tudi prosijo, da se stvar čimpreje uredi in ker je že preteklo veliko zamujenega časa. Ljudstvo tudi ne potrdi, da se more z dekretom postavljati predsednika KLO-ja za predsednika obnovitvenega odbora, pač pa bi ga morala izvoliti samo množica«.*

Bohinjci so se uprli. Danes je Srednja vas podobna drugim bohinjskim vasem: kmečka gospodarstva so ločena, vsako zase, ni skupnih hlevov, ni združnega doma. Še vedno pa je prisotno vprašanje, ali ni bila Srednja vas namenoma požgana, da bi potem vaščane lažje spravili v zadrugo.⁴⁸

Večina sodobnikov je ta teror nad kmeti nemo opazovala. Le redki intelektualci so potegnili s kmeti. Jože Pučnik je svojo obsodbo stalinističnega terorja nad kmeti plačal z dolgoletnim zaporom. Tudi danes boj za obstanek tedanje kmečke večine slovenskega prebivalstva še ni bil deležen raziskovalne pozornosti. Spomenika boju slovenskega kmeta za preživetje pod titoizmom še nimamo.

Zatirana večina in tranzicijska pravičnost

Omenjeno je že, da je titoizem po vojni razvil sistematično politiko zatiranja vseh, ki jih je obravnaval kot svoje nasprotnike med vojno oz. jih je označil kot take. Poleg protikomunističnega tabora je označil za »izdajalce« tudi mobilizirance v okupatorske armade, ki pa so po mednarodnem pravu klasične žrtve okupatorskega terorja. Po načelu kolektivne krivde je zaznamoval tudi njihove sorodnike. Tako se je na temni strani meseca znašlo več sto tisoč ljudi. Poleg njih pa so se na temni strani meseca znašli tudi stotisoči, ki so bili zaznamovani kot razredni, nazorski, ideološki sovražniki. Titoizem je zato na svoji poti na oblast in med vladanjem v letih 1941–1990 povzročil najhujše travmatske obremenitve z dolgoročnimi posledicami.

48 Jože Dežman, *Upor Bohinjcev v Srednji vasi 1949/1950*, rokopis pri avtorju.

Številčno je množično in sistematično kršenje človekovih pravic v titoizmu videti tako: bilo je več kot 23.000 umorjenih vojnih ujetnikov in civilistov, več kot 110.000 pregnanih in ilegalno pobeglih Slovencev, Nemcev, Italijanov v tujino, več kot 100.000 zapornikov, internirancev, suženjskih delavcev, več kot 60.000 zaplemb premoženja, več sto tisoč oseb je preganjala politična policija, uničeni sta bili zasebno podjetništvo in kmetstvo, zatrti sta bili demokracija in pravna država, preganjane so bile vere in cerkve. Teror, ubijanje, plenjenje, brezpravje, napade na kulturo, vero, identiteto uvrščamo v pojmovanje genocida kot socialne smrti.

Proces tranzicijske pravičnosti v Sloveniji zaznamujejo velika neravnotežja med posameznimi oblikami poravnave krivic. Na eni strani so zgodovinske rente partizanske strani ostale nedotaknjene in jih lahko ocenimo na več milijard evrov (dodatki, pokojnine, položaji ...). Republika Slovenija je priznala nekaj pravic tudi tistim žrtvam okupatorskega nasilja, ki jih titoizem ni priznal (izgnanci, mobiliziranci v okupatorjeve armade ...). Od pravic, ki jih je Republika Slovenija priznala žrtvam titoizma, je nekaj milijard vredna denacionalizacija, nekaj so bile vredne odškodnine več tisoč žrtvam stalinističnih sodnih procesov, mizerne pa so odškodnine po Zakonu o popravi krivic.

Čeprav so številni upravičenci po t. i. vojnih zakonih že umrli in pravic niso mogli uveljavljati (nekaterih pa jih nočejo uveljavljati), je število upravičencev veliko. Skoraj 40.000 je bilo upravičenih zahtevkov za denacionalizacijo, več tisoč razveljavljenih stalinističnih sodnih procesov, več kot 35.000 upravičencev za popravo krivic pomeni vrh ledene gore, v katerih je bilo več sto tisoč žrtev in njihovih prav tako trpečih družinskih članov.

Tudi v Sloveniji so nepriznane heroine predvsem vdove tabuiranih žrtev titoizma, ki so morale s svojimi otroki prenašati najhujše oblike diskriminacije, segregacije, stigmatizacije. A slovenske znanosti, socialne službe, medicina posledicam travm niso posvečale posebne pozornosti. Pa vendar je tudi Slovenija država, v kateri zaradi dolgoročnih, večgeneracijskih travm trpijo številni ljudje – omenimo samo potravmatsko in žalovanjsko stresno motnjo.

Bili so in so številni junaki v prenašanju krivic, pričevanju, odpuščanju, ki so premagali jezo in zamero z odpuščanjem, s sočutjem, z usmiljenjem. Zato je razumno pričakovanje, da bo slovenski tranzicijski proces uspešnejši, če bomo več pozornosti posvečali prav zdravljenju z zgledi teh herojev nenasilnega premagovanja udarcev usode. In prav z novimi glasovi, ki protestirajo proti brezčutnosti kolektivističnega titoizma za trpljenje človeka v vojni, revoluciji, totalitarni represiji, se odpirajo nove poti slovenske tranzicije.

Tako kot je bilo ob mestu mrtvih opozorjeno, da je posledica civilizacijskega zdrsra preprosto dejstvo, da Republika Slovenija nima niti popisanih grobov žrtev, za katere bi po pravnem redu morala skrbeti, tako se šele zdaj različne stroke, mnenjski voditelji in javno mnenje začenjajo zavedati, kako zanemarjene so bile posledice travmatskih bremen vojne in revolucije tako pri zmagovalcih kot poražencih, tako pri storitvah kot pri žrtvah.⁴⁹

V dolgoročnem procesu bomo prišli do tega, da titoizem v svojem teptanju vesti, sočutja, odpuščanja ni dovolil niti svojim privržencem, da bi si celili travmatske rane. Omeniti je treba samo množični alkoholizem pri partizanskih veteranih,

49 Dežman, *Le vkup*; Jože Dežman, Preseganje travmatskih bremen titoizma, *Bogoslovni vestnik* 2014, št. 4, str. 611–638.

ki je povezan tudi s tem, da so vzeli življenje neoboroženemu človeku.⁵⁰

Na simbolni ravni je pomembno, da nekdanje spomenike nasilju (vojni, revoluciji) zamenjujejo spomeniki, kot so spomenik sprave v Ormožu (1997), spomenik vsem slovenskim žrtvam druge svetovne vojne in revolucije Resnica in sočutje v Zaplazu (2015), spomenik odpuščanju Mir s tabo v Zavodih sv. Stanislava v Ljubljani (2015), žrtvam vseh vojn in z vojnami povezanega nasilja na Kongresnem trgu (2017) ter seveda tudi številna druga umetniška dela, ki spodbujajo nenasilno sožitje. Prav tako je pomembno, da so odprti vsaj nekateri medijski prostori zato, da tabuirane žrtve lahko povedo svojo zgodbo, omenimo revijo Zaveza (od 1990), oddajo Moja zgodba na Radiu Ognjišče (od 2005), Pričevalce na TV Slovenija (od 2014).

Čas je, da bi tudi terapevti posvetili več pozornosti obravnavi žrtev (tudi zmagovita stran na tem področju za »svoje« ni naredila veliko). Svoj prispevek k spravi skušajo razviti tudi mediatorji, začeli so s konferenco o spravi (2016). Morda je prav odpuščanje tudi za Slovenijo terapevtska priložnost.⁵¹

Vsi ti glasovi nakazujejo, da se Slovenija osvobaja »rdeče ledene dobe«.⁵² Zato je čas, v katerem dojemamo razsežnosti travmatskega bremena vojne in revolucije, čas priložnosti, da se z uvidom v življenjske tragedije, ki nikogar niso pustile nedotaknjene, začne zdravljenje.

50 Janko Kostnapfel, *Z vojno po vojni*, Borec, Ljubljana 1994.

51 Tomaž Erzar, *Dolga pot odpuščanja*, Družina, Ljubljana 2017.

52 Dežman, *Ni bilo*.

Taboes fade—let's learn to talk

LTI—LINGUA TERTII IMPERII AND

LIT—LINGUA IMPERII TITI

Summary

*Viktor Klemperer researched Nazi abuse of language under the umbrella term *Lingua Tertii Imperii*. For Second Yugoslavia, the term *Lingua Imperii Titi—LIT* could be used. This text deals with the question of the degree of influence LIT still has over Slovenian society.*

After the Second World War, more than 300,000 prisoners of war and civilians were murdered in Yugoslavia, over and above the numerous ones murdered during the War. Their graves, along with those of fallen enemy soldiers, were intentionally bulldozed in 1945. After Slovenia gained independence in 1991, the defenders of Titoism fiercely resisted uncovering and investigating concealed killing and burial sites. In the text, the lies and deceit of four honorary citizens and the mayor of Ljubljana between 2015 and 2017 are analysed. Another lie of LIT is the Order of the National Hero. Five percent of the war victims were communists, yet they represent more than 98% of national heroes. To this very day, the heroism of all those who opposed totalitarian Titoism with patience, forgiveness and non-violent resistance has not been investigated or presented.

Titoists claimed to have the support of the population, however, the minority of uniformed Slovenians taking part in the Second World War were in the communist army, Titoism suppressed more than half of the victims of the Second World War and revo-

lutions behind taboos, most of the population (especially farmers and believers) were treated as enemies in the class struggle, the highest level of membership in the Communist Party was 6.7% of the population in 1982. The communists killed more unarmed Slovenians than they killed enemy soldiers. Despite the failure of self-managing socialism, communists fanatically persisted in their blind faith in final victory.

As an example of non-violent resistance, the example of the village of Srednja vas in Bohinj is analysed. The village was burnt down on June 27, 1949. Then, an attempt was made to force the villagers to rebuild the village as a kolkhoz (collective farm): houses with kitchen gardens and shared stables. Despite intense pressure, the villagers resisted and in May 1950 managed to have the village rebuilt as it was before the fire.